

ЧАСЦІЦЫ І ПАРТКУЛЯЗАВАНЫЯ СЛОВЫ Ў СТРУКТУРЫ ЭМАТЫЎНЫХ ВЫКАЗВАННЯЎ

Доўгаль Алеся Валер'еўна

дацэнт кафедры тэарэтычнай і прыкладной лінгвістыкі
Магілёўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя А.А. Куляшова;
кандыдат філалагічных навук, дацэнт
(г. Магілёў, Беларусь)

Артыкул прысвечаны эматыўным выказванням з часціцамі і парткулярызаванымі словамі: апісаны семантычныя асаблівасці гэтых выказванняў, прапанавана тэрміналагічнае абзначэння часціц і парткулярызаваных слоў у структуры эматыўных выказванняў.

Ключавыя словы: эматыўнае выказванне, часціца, парткулярызаваныя словы, маркёр эматыўнасці.

The article deals with emotive sayings with particles and particularized words: the semantic features of these sayings are described, terminological notation of particles and particularized words in the structure of emotive sayings is proposed.

Keywords: emotive saying, particle, particularized words, emotive marker.

Сучасныя даследаванні ў галіне сінтаксісу пераканаўча дэманструюць наяўнасць у розных мовах выказванняў, камунікатыўнай мэтай якіх з'яўляецца намер суб'екта маўлення выразіць свае эмоцыі праз моўныя сродкі. За такімі выказваннямі замацаваны тэрмін Л. А. Пятроўскай *эматыўныя выказванні*, адпаведная сінтаксічная падсістэма атрымала назву *эматыўны сінтаксіс*. У структурным плане эматыўныя выказванні адрозніваюцца паводле сродкаў фарміравання эматыўнай семантыкі: для адных яна абумоўлена самой структурай выказвання (фразеалагізаванай эматыўнай мадэллю з пэўным тыповым значэннем), для другіх эматыўнасць выказвання фарміруецца яго асобнымі кампанентамі (спецыялізаванымі маркёрамі).

У прапанаваным артыкуле спынемся на эматыўных выказваннях з часціцамі і партыкулярызаванымі лексемамі, якія выступаюць у ролі сродкаў фарміравання эматыўнай рамкі выказвання.

Найбольш частотнымі маркёрамі эматыўнасці з'яўляюцца як уласна часціцы (*хіба, няўжо*), так і партыкулярызаваныя пыталыныя і ўказальныя займеннікі (*які, такі, колькі, столькі, што, гэта*) і прыслоўі (*як*).

Прывядзём прыклады эматыўных выказванняў з кожным кампанентам:

- (1) *Хіба я такое гаварыла?!*
- (2) *Няўжо нельга запытацца спакойна?!*
- (3) *Якая прыемная сустрэча! Якое глупства! Які з цябе кіраўнік?!*
- (4) *Такая радасць! Такія грошы заплацілі!*
- (5) *Колькі можна цярэць твае выбрыкі!*
- (6) *Столькі ўсяго адбылося за гэты час!*
- (7) *Як прыемна пагаварыць з разумным чалавекам! Як мне ўсё абрыдла!*
- (8) *Гэта не твая справа! – Як – не мая?*
- (9) *Ён што, збіраецца жаніцца?! Што яны, звар'яцелі там!*
- (10) *Гэта я вінаваты?! Гэта ў цябе праблемы?!*

Калі апусціць часціцы і партыкулярызаваныя лексемы, выказванні не стануць аграматычнымі канструкцыямі, але, відавочна, зменіцца іх камунікатыўная задача – яны будуць нейтральнымі паведамленнямі або пытаннямі, але могуць захаваць / набыць, дзякуючы інтанацыі, эматыўную афарбоўку, параўн.: *Хіба я такое гаварыла?! – Я такое гаварыла?; Ён што, збіраецца жаніцца?! – Ён збіраецца жаніцца?; Як прыемна пагаварыць з разумным чалавекам! – Прыемна пагаварыць з разумным чалавекам*. Наяўнасць часціц і партыкулярызаваных элементаў пазбаўляе выказванні эмацыянальнай двухпланавасці, пераводзячы іх у клас эматыўных, у якіх выражэнне эмацыянальнага пераважае над лагічнай думкай, г.зн. яны выконваюць перадусім эматыўную функцыю.

Эматыўныя выказванні з часціцамі *хіба* і *няўжо* выражаюць здзіўлення, але ў розных кантэкстах узнікаюць дадатковыя эматыўныя тэмбры (сузначэнні) – радасць, адчай, разгубленасць, абурэнне, страх.

Агульным значэннем выказванняў з кампанентамі *які, такі, колькі, столькі, як* з'яўляецца эмацыйная ацэнка тых або іншых прымет аб'екта, пры гэтым сама прымета можа называцца ці не называцца, напр.: *Якая недарэчная сітуацыя!*; *Такі сорам!*; *Колькі можна паўтараць?!*; *Як цудоўна яна выглядае!* Абавязковым для такіх канструкцый з'яўляецца называнне аб'екта эмацыйнай ацэнкі – *сітуацыя, сорам, паўтараць, выглядае*. Эмацыйная ацэнка ў такіх выказваннях спалучаецца са здзіўленнем, захапленнем, незадавальненнем, сарказмам.

Акрамя эмацыйнай ацэнкі, выказванні з маркёрам *як* ужываюцца ў дыялагічным маўленні як рэплікі-перапытанні са значэннем недаўмення, нязгоды, эмацыйнага пярэчання ў адносінах да зместу пачутага, напр.: *Яна не прыедзе сёння. – Як гэта не прыедзе?!*; *Гэта не твая праблема!* – *Як не мая?*

Выказванні з партыкулярызаваным займеннікам *што* ўжываюцца ў дыялогах як сустрэчнае пытанне з адценнем незадавальнення, насмешкі, неадабрэння, фамільярнасці. Адметнасцю такіх канструкцый з'яўляецца спалучэнне часціцы *што* з асабовым займеннікам, напр.: *Яна што, намерыла?!*; *Ты што, сам сабе доктар?!*; *Што мы, дзеці малыя?* Адзначым, што ў выказваннях з постазіцыяй часціцы адносна займенніка дамінуе эматыўная семантыка, а ў выказваннях з прэпазіцыяй часціцы актуалізуецца пыгальная семантыка.

Значэнне крайняга здзіўлення, недаўмення характэрна выказванням з партыкулярызаваным указальным займеннікам *гэта*, напр.: *Гэта я не разумею?!*; *Гэта ў цябе праблема?!*; *Гэта ты нас усіх ашчаслівіў?!* Дадатковымі эматыўнымі тэмбрамі з'яўляюцца абурэнне, часам сарказм.

Аналіз структурных асаблівасцей разгледжаных эматыўных выказванняў сведчыць пра актыўнае ўжыванне часціц і функцыянальна блізкіх да іх займеннікаў і прыслоўяў з пыгальным і ўказальным значэннем у якасці стрыжневых структурных кампанентаў выказванняў, якія фарміруюць яго эматыўную рамку.

Як бачым, у семантычным плане большасці выказванняў дамінуе эмоцыя здзіўлення, якая ў залежнасці ад камунікатыўнай сітуацыі дапаўняецца іншымі эмацыйнымі перажываннямі моўцы. Большасць падобных выказванняў маюць відавочную сувязь з пыгальнымі канструкцыямі. Гэта абумоўлена этымалагічным паходжаннем саміх маркёраў эматыўнасці, а таксама прагматычным падабенствам няведання і здзіўлення.

Няяснай застаецца кваліфікацыя саміх маркёраў эматыўнасці. На думку Л. А. Пятроўскай, трывалая і яркая гэтымалагічная сувязь лексем *які, такі, колькі, столькі, як, што, гэта* з займеннікамі і прыслоўямі, што праўдлеўца ў змяненні па склонах, ліках і родах, данасаванні да назоўніка, перапакдае аднесці іх да часціц. Даследчыца прапануе для “абазначэння класа слоў, якія фармалізуюць сінтаксічную мадэль і нясуць на сабе асноўную нагрузку ў выражэнні эмацыйных адносінаў моўцы, тэрмін «партнкулрызаваныя эмотывно-дейктычныя словы» [2]. Нягледзячы на марфалагічны і сінтаксічны сувязі з займеннікамі і прыслоўямі, у эматыўных выказваннях гэтыя словы функцыянуюць як часціцы, таму на нашу думку, іх можна абазначыць як *эматыўныя партыкулятывы*.

Такім чынам, эматыўныя выказванні з часціцамі і партыкулярызаванымі лексемамі патрабуюць далейшага дэталёвага вывучэння ў семантычным і структурным плане.

Літаратура

1. Доўгаль, А. В. Эматыўны аспект сінтаксісу / А. В. Доўгаль // Куляшоўскія чытанні : зборнік навуковых артыкулаў па матэрыялах Міжнароднай навукова-практычнай канферэнцыі, Могілев, 18–19 красавіка 2019 г. / пад рэд. Т. В. Мосейчук. – Могілев : МГУ імя А. А. Куляшова, 2020. – 139–143.
2. Піотровская, Л. А. Эмотывнасць і дейксіс [Электронны рэсурс] / Л. А. Піотровская. – Режим доступа: <http://mfk.spbu.ru/sites/default/files/piotrovskava.pdf>. – Дата доступа: 04.12.2020.